

KÜÇÜK BİR RUS GÖÇMENİN DEVRİM, GÖÇ VE İSTANBUL ANILARI

MEMORIES OF A LITTLE RUSSIAN IMMIGRANT ABOUT REVOLUTION, IMMIGRATION AND ISTANBUL

E. Zeynep GÜNAL

Prof.Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, zeynep.gunal@hbv.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 5 Mart 2023
Kabul edildiği tarih: 22 Mart 2023
Yayınlanma tarihi: 20 Haziran 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 5 March 2023
Date accepted: 22 March 2023
Date published: 20 June 2023

Anahtar Sözcükler

Şahovskaya; Ekim Devrimi; Beyaz Ordu; İstanbul; Rus Göçmenler

Keywords

Shakhovskaya; October Revolution; White Army; Istanbul; Russian Immigrants

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.12

Öz

Rusya'da iç savaş sürecinde Ekim Devrimiyle uzlaşamadıklarını ve soylularla zenginlerin hâkim olduğu çarlık rejimini yıkararak politikasını eşitlik ilkesi üzerine kurmakta olan sosyalist düzen içerisinde yaşamlarını sürdüremeyeceklerini anlayan soylu kesim, bir grup aydın, sıradan halkın bir bölümü ve Beyaz Ordu askerleri dönmek üzere ülkeyi terk ederler. Bu, göçün 1920 Kasımından itibaren başlayan ilk dalgasıdır. Yerleştiği Fransa'da doksan beş yaşında yaşama veda eden Zinaida Şahovskaya da (1906-2001) ailesiyle birlikte bu dalganın sürüklediği kişilerdendir. Yazar, şair ve çevirmen olarak yoluna devam eden Şahovskaya, "Böyleydi Yaşadığım Yüzyıl" (Takov moy vek, 2006) adlı tüm yaşamını anlattığı anı kitabında çocukluk dönemine rastlayan o yılları da kaleme alır. Çalışmada kitabın "Işık ve Gölge" (Svet i teni), "Yaşam Biçimi" (Obraz jizni) ve "İstanbul" (Konstantinopol) başlıklı bölümleri üzerinde durulacaktır. Şahovskaya, köklü ve soylu bir ailenin kızı olarak, Ekim Devrimi'ni ve ardından gelen iç savaş sürecini anlatırken olayları kendi bulunduğu sınıfın bakış açısıyla değerlendirir. Kısa bir deyişle devrime ve getirdiklerine karşıdır. Şahovskaya ve ailesinin değişim rüzgârıyla gelen zorunlu göçlerinin ilk durağı İstanbul'dur. Şahovskaya'nın İstanbul'daki anıları özellikle Büyükdada ve kozmopolit Pera yani Beyoğlu çerçevesinde bir araya getirilmiştir. Çerçevenin içindeki tabloda ise on dört yaşındaki bir kız çocuğunun Doğu'nun tipik temsilcisi olan farklı bir şehirdeki yaşamı, okul günleri ve diğer Rusların yaşam mücadelesi resmedilir. Şahovskaya Ruslar açısından tarihsel dönüm noktası sayılan Beyaz Ordu askerleriyle ailelerinin İstanbul'a gelişine de şahit olur. Tüm bunların küçük bir kız çocuğunun gözüyle anlatılması ve çağdaş Mustafa Kemal Türkiye'sinin filizlenme aşamasına da değinmesi Şahovskaya'nın anılarına ayrıcalık kazandırmıştır.

Abstract

A group of noble families, the intellectuals and ordinary people, the White Army soldiers, who couldn't compromise with the October Revolution during the Civil War, which has foreseen the destruction of Russian empire and aimed to build the socialist regime on the principle of equality, have fled Russia forever. They would never return to their country again. This was the first wave of the Russian immigration which started in November 1920. The writer, poet and translator Zinaida Shakhovskaya (1906-2001), who died at the age of ninety-five in France, together with her family was among the people, who were dragged by this immigration wave. The writer, poet and translator Shakhovskaya wrote a book "The age I lived in" (2006), in which she described all her life, starting from childhood. In our work we'll focus on the following parts: "Light and Shadows" (Svet i teni), "Lifestyle" (Obraz zhizni) and "Istanbul" (Constantinople). Shakhovskaya, who has originated from a noble and rooted family looks upon the October Revolution and Civil War from the perspective of her class. In short, she was against the revolution and its consequences. The first stop of the forced immigration of Shakhovskaya and her family, caused by the wind of changes, was Istanbul. Shakhovskaya's memories of Istanbul are concentrated mostly on Büyükdada, Pera and Galata. Through the eyes of a fourteen-years-old girl she depicts the life of a typical Oriental city, her school days and the struggle for life of other Russians in that city. Shakhovskaya witnessed the arrival of the White Army soldiers and their families to Istanbul, which is considered to be a historical turning point for the Russians. All these memories, told through the eyes of a little girl and touching the phase of sprouting of Mustafa Kemal's modern Turkey give the privilege to these memories of Shakhovskaya.

Nereye gidiyorum? Başıma neler gelecek? Ama çocuklar gelecek için endişe duymazlar ki! (Şahovskaya, 2006, s. 204).

Giriş

Rusya’da yaşanan Ekim Devrimi tüm halkın yaşamını derinden etkiler. Özellikle köylü kesimin sırtında kocaman bir yük olarak görülen soylu kesimin yaşamını. Zinaida Şahovskaya, çar ailesine II. Nikolay’ın çocuklarıyla sarayda oynayabilecek kadar yakın bir aileden gelir. Bu nedenle, köklü ve soylu bir ailenin kızı olarak, Ekim Devrimi’ni, ardından gelen iç savaş sürecini ve göç dönemini anlatırken olayları kendi bulunduğu sınıfın bakış açısıyla değerlendirir. Başka bir deyişle devrime ve getirdiklerine karşıdır. Şahovskaya, göçü kendi istekleriyle değil zorunluluk nedeniyle gerçekleştirdikleri için kendini ve ailesini “sürgün” olarak adlandırır. Ancak bu “sürgün” bir ömürlüktür. Kitapta göçe yol açan devrimin yapıldığı ve iç savaşın sürdüğü yıllar anlatılırken ezilen köylü ve işçi sınıfın soylulara ne kadar öfke duyduklarını ve intikam için nasıl sabırsızlandıklarını görmek mümkündür. Bu öfkeden kurtulmak amacıyla Şahovskaya ailesi, pek çok Rus gibi daha sakin bir bölge sayılan güneye inerek olayların bitişini beklemeyi planlar. Novorossiysk’teki bekleyişlerinin anlatıldığı bölümler oldukça ilginç tarihsel bilgiler içerir. Bu bölgede Kızıl ve Beyaz Ordu’dan kalan boşluğu Yeşiller doldurur. Ama Yeşiller, fırsatçılık ve hile üzerine bir araya gelmiş kaçak askerlerdir. Pek çok çalışmada Yeşillerden muhtemelen küçük ve tarihe etki etmemiş bir grup olduğu için söz edilmez. Ya da hakkında kaleme alınan pek çok kaynakta yer almamasına rağmen, İstanbulluların şarkıcı Mariya Kuznetsova’yı dinlediklerinin Şahovskaya’nın otobiyografisinde aktarılması, sanatçının kısa süre için bile olsa bu kadim şehirde bulunduğu bir kanıttır. Bu tür detay ya da ikincil bilgiler bakımından eser dikkat çekici bir özelliğe sahiptir.

Novorossiysk’ten yola çıkan tüm göçmenler için olduğu gibi Şahovskaya ve ailesi için de değişim rüzgârıyla gelen göçün ilk durağı, kadim zamanlardan itibaren Ruslar için önem taşıyan İstanbul’dur¹. Şahovskaya’nın İstanbul’daki anıları özellikle Büyükkada ve kozmopolit Pera yani bugünkü Beyoğlu çerçevesinde bir araya getirilmiştir. Çerçevenin içindeki tabloda ise o sıralarda on dört yaşındaki yazarın Doğu’nun tipik temsilcisi olan farklı bir şehirdeki yaşamı, okul günleri ve diğer Rusların yaşam mücadelesi resmedilir. Çalışmanın amacı Ekim Devrimi, Rusya’daki

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kandemir, H. (2008). Rus Edebiyatında İstanbul. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat dergisi*, 19, 153-163.

iç savaş ve işgal İstanbul'unun küçük bir kız çocuğu tarafından ne şekilde algılandığını göstermektedir.

Ekim Devrimi İzlenimleri

Ekmek=insan yaşamı
(Şahovskaya, 2006, s. 204).

Şahovskaya, knyaz unvanı taşıyan ve çar ailesine sarayda bulunacak, aile mücevherlerini saraydaki çarlık kasasında tutabilecek kadar yakın, üst düzey soylu bir Moskovalı ailede dünyaya gelir. Çocukluğunun ilk yıllarını Moskova, Moskova yakınlarındaki Matovo ya da Pornya çiftliklerinde ve Peterburg'ta geçirir. Dönemin pek çok soylu ailesinin çocuğu gibi Fransızca ve Almanca öğrenir. Mogilevskiy Gimnazyum'unda öğrenimine başlayan Şahovskaya 1916'da, İmparatoriçe Mariya Fyodorovna'nın 1798'de soylu kız çocuklarının eğitilmesi amacıyla kurduğu Yekaterina Enstitüsü'ne gönderilir.

Devrimin ayak sesleri henüz on yaşındaki Şahovskaya'yı burada yakalar:

Pazar günü oyunlar için ayrılmış küçük salona dönüyorum. O anda, hemen ardından çabucak alışıcağım bir çatırtı duyuyorum: arka arkaya atılan kurşunlar. Duvarda dolu gibi sıcıyorlar. Bizi aceleyle koridora çıkarıyorlar, Fontanka'ya açılan pencerelerin arasından çığlıklar, kalabalığın uğultusu ve at nallarının sesi duyuluyor. (...) "İsyan", "devrim" gibi daha önce hiç duymadığımız sözcükler böylece dağarcığımıza giriyor (Şahovskaya, 2006, s. 92).

Şahovskaya'ya göre "kardeşin kardeşkanı akıttığı" bir savaşın habercisi olan Devrimin ilk kurşunlarının atıldığı o gün, 26 Şubat 1917'dir. Güvenliğin kalmadığı anlaşılınca Enstitü'nün diğer öğrencileri gibi Şahovskaya da evine, henüz Petrograd'taki olaylardan etkilenmeyen Moskova yakınlarındaki aile çiftliğine döner. Başkentte kalmaya devam eden askeri öğrenci ağabeyi Dmitriy yazdığı mektupta gittikçe kızışan olayları şu sözlerle anlatır: "Petrograd'ta korkunç şeyler oluyor, gerçek çatışmalar yapılıyor. Beş alay isyancıların tarafına geçti. Yaşadığımız Liteynaya'da silahlar susmuyor. Yalnızca tüfekler ve makinelerle değil toplarla bile ateş açılıyor. (...) Bugün Duma'yı ve Devlet Heyeti'ni dağıttılar" (Şahovskaya, 2006, s. 95). Aile için sakin geçen bir yazdan sonra, komünist iktidarın Ekim'de Petrograd'ta zaferini ilan ettiği haberi gelir. Bolşevikler Kasım ve Aralık aylarında iç bölgelerde, özellikle taşrada güçlenmeye yönelirler. Kasabalar ve köyler halkı bilinçlendirmek, emirleri altında buldukları toprak beylerine karşı ayaklandırmak için iç bölgelerde toprak beyleri aleyhinde propaganda yapan Lenin taraftarlarıyla dolar. Şahovskaya'nın ailesi de bu

toprak beyleri arasındadır ve Bolşevikler onların çiftliklerinde çalışan köylülere zamanın artık onlardan yana değiştiği düşüncesini aşılama çabı yapmaktadırlar. Şahovskaya'nın anne ve babası henüz Matovo'dan ayrılmadan önce köy temsilcisiyle bir Bolşevik'in bu konudaki konuşmasına şahit olurlar. Knyazlardan ne istendiğini soran köy temsilcisine bir Bolşevik artık soylu unvanına sahip kişilerin kalmadığı yanıtını verir ve konuşmasına şöyle devam eder: "*Devrim karşıtı entrikalarından dolayı onları tutuklamamız emredildi. Yoldaşlarım onların devrinin bittiğini anlamıyor musunuz? Kanınızı emdikleri yetmedi mi? Sizi yeterince sömürdüler. Artık özgürsünüz, kovun şunları gitsinler! Bizler size yardım etmek için buradayız. Onlar yalnızca birer asalak!*" (Şahovskaya, 2006, s. 117). Çaresiz kalan aile, Pornya ve Matovo çiftliklerini terk ederek Tula'ya geçer.

Tula'daki yaşam küçük Şahovskaya için bazen ilgi çekici ve eğlenceli olaylarla bazen trajediyle doludur. Örneğin orada kaldıkları evin bahçesi dünyaca ünlü yazar L.N.Tolstoy'un (1828-1910) malikanesinin bahçesiyle komşudur. Şahovskaya Tolstoy'un "*genç kontlar*" olarak adlandırdığı oğullarıyla burada kriket oynar. Merkez parkta verilen konserlere, tiyatro gösterilerine, operalara ve şiir dinletilerine gider. O yıllarda tifüs ile kolera salgını vardır, yeni yönetim halkı sağlık ve hijyen konusunda bilinçlendirme yolları aramaktadır. "*Şiiri sokaklara ve meydanlara taşıyan*" dönemin en popüler fütürist şairi Mayakovskiy'e ise hijyen anlayışını yayma görevi verilmiştir. Lenin iktidarının Mayakovskiy'i seçmesinde artık çevresindekilerce iyi bilinen temizlik konusundaki aşırı titizliği, sürekli ellerini yıkaması, kapı kollarına değme korkusu, kişisel tabak, çatal ve kaşığı yanında taşıması saplantısı etkilidir denilebilir (Bıkov, 2016, s. 82). Şahovskaya çoktan ün yapmış "*yeni iktidarın şairi*" Mayakovskiy'i sosyal ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği Merkez Parkta görür:

Sahnede bana dev gibi görünen saçı kazınmış bir adam duruyordu. (...) Beni şaşırtan, konuşmacının beline kadar çıplak olmasıydı. Güçlü gövdesi ve iri hatlı yüzü güneşten öyle kararmıştı ki, boya olduğundan şüphe edecektim neredeyse. (...) En az bedeni kadar güçlü sesi gürlücesine yükseldiğinde halk susuvermişti. Duyabildiğim sözleri şunlardı: 'Yoldaşlarım! El sıkışmaya karşıyım! Gölge bir çardakta sevdiğinin elini sıkmak güzeldir bunu anlarım, ama bilmediğiniz bir yerde bilmediğiniz bir insanın elini sıkmak olacak şey değildir. Yoldaşlarım kahrolsun el sıkışmak!' Gençlerin coşkulu çığlıkları eşliğinde çok alkışlamışlardı Mayakovskiy'i (Şahovskaya, 2006, s. 148).

“*Kahrolsun el sıkışmak*” sloganının tifüsle mücadele edilen iç savaş yıllarının unutulmayacak özelliklerinden bir tanesi olduğunu, Bolşevik iktidarın bu konu hakkında halkı bilinçlendirme amaçlı pankartlar hazırlandığını ve hatta edebiyatçıların eserlerinde sıklıkla söz edildiğini belirtmek gerekir (URL-1).

Şahovskaya'nın sanat ve edebiyatın aydınlattığı bu mutluluk dolu anlarını, iç savaş sırasında Rusya'nın büyük kısmını etkisine alan kıtlık gölgeler. Soylu ailenin üyesi küçük kız çocuğu belki de yaşamında ilk kez, yalnızca köylülerin yediği kara ve içinden saman çöpü çıkan ekmeği kuyruğa girerek alıp yiyecektir. Şahovskaya bu ekmeği alabilmek için insanların katlandığı zorluğu, alamayanların trajedisini ve kendisi ihtiyaç duyduğu halde o kalitesiz ekmeği aç olanla paylaşmanın gerekliliğini bizzat yaşar. Küçük yaşına rağmen kıtlık dönemini zihninde “*ekmek=insan yaşamı*” şeklinde formüle eder (Şahovskaya, 2006, s. 148).

Tula'daki açlık pek çok insanın buradan göç etmesine neden olur. Şahovskaya'nın ailesi de açlık ve Kızıl askerlerin her an karşısına çıkarak soylu oldukları için zaten daha önce tutuklanarak ancak zorlu sorgulardan sonra serbest bırakılan annelerini tekrar ele geçirmeleri olasılığı nedeniyle Tula'dan ayrılmaya karar verir. Böylece sahte kimlik belgesi çıkararak güneye giden trenlerden birine binerler. Trenler Kızıllar tarafından her istasyonda kontrol edilmekte yolcuların üstleri başları, valizleri aranmaktadır. Ailenin Kuzey Kafkasya'daki Novorossiysk'e kadar olan rotası üzerinde kısa süreli kalışlarla Tula-Oryol-Kursk-Belgorod-Harkov ve Rostov vardır. Novorossiysk, tüm güney şehirleri gibi hem askerler hem de ülkeden kaçanlarla doludur. Peterburg halkı Kırım, Sibiry ve Kafkasya'ya Moskova'lılar ise Sibiry'ya göç etmektedir (Şahovskaya, 2006, s. 193). Kitapta ülkenin durumu şu sözlerle anlatılır: “*Tüm Rusya göçebe olmuştu: Milyonlarca insan ülkenin geniş topraklarında ya yakınlarını aramak, ya yiyecek bulmak ya da savaşacakları birliğe katılmak için yürüyor, at ya da çeşitli araçlarla uçarcasına yol alıyordu*” (Şahovskaya, 2006, s. 181).

Şahovskaya'lar aile yazlığında huzur bulabileceklerini düşünerek Novorossiysk'e gelmiş olsalar da kuzeydeyken haberdar olmadıkları bir durumla karşılaşır. Burada kısa bir süre sakin günler geçirirler. Ancak daha sonra belki de çocuklara özgü önseziyle Şahovskaya birilerinin onları ve evlerini gözetlediğini düşünür. Gerçekten deniz kıyısına indikleri bir gün, onları bir süredir izleyen birkaç asker yollarını kestiğinde Şahovskaya'nın askeri okul öğrencisi ağabeyi Dmitriy'i aradıklarını öğrenirler. Bu askerler, Novorossiysk de dâhil olmak üzere Kafkasya'da Yeşiller adı altında ortaya çıkan üçüncü bir gruptur. Yeşiller, hem Beyaz hem de Kızıl Ordu'dan ayrılan askerlerdir. Şahovskaya anılarında Yeşilleri, Ortaçağ Fransa'sında

ortaya çıkan ve “routier” olarak adlandırılan maceraperest askerlere benzetir. Bu grup kendileri için “çalışmakta” ve dağlardaki ormanlarda saklanmakta bir yandan köylere ve izole çiftliklere baskınlar yaparken diğer yandan Beyazlarla müttefik ülkelerin subaylarını öldürmektedir (Şahovskaya, 2006, s. 185). Şahovskaya’ların Yeşillerle karşı karşıya kalmalarında evin kâhyası Naum’la eşinin büyük payı vardır. Bolşevik iktidarı henüz güneye inmemiş olsa da eşitlik anlayışı ülkeye çoktan yayılmıştır. Naum ve eşi, soylu sınıfın ortadan kalkmak üzere oluşunu fırsat bilerek Şahovskaya’ların ender geldikleri bu malikâneyi kendi mülkleri gibi görmeye başlamış, gerçek sahipleri geldiğinde ise onları gönderip her şeye el koymak amacıyla Yeşillere Dmitriy Şahovskiy’in askeri öğrenci olduğunu, ailenin ise knyaz unvanı taşıdığını ihbar etmişlerdir. Şahovskayalar malikânede yaşamının kendilerine aile olarak getirebileceği zararı anlayınca Novorossiysk’in merkezine geçerler. Göçmenlerin ve çarlık askerlerinin Rusya’dan çıkış noktası olması nedeniyle, şehrin bu yıllardaki stratejik önemi büyüktür. Hatta yalnızca Ruslar için değil müttefik ülkelerin askerleri için de o topraklardan çıkararak evlerine döndükleri bir limandır. Novorossiysk valisi, aileye İngilizlerin ele geçirdikleri Almanlara ait “Hannover” adlı hastane gemisine Rusya’dan ayrılmak isteyenleri kabul ettiklerini haber verir (Şahovskaya, 2006, s. 201). Böylece Şahovskaya’lar Rusya’yı geride bırakarak Şubat 1920’de İstanbul’a doğru yola çıkarlar. “Hannover”den başka, Rusları Türkiye’ye getiren İngiliz gemileri arasında “Emperor of India”, “Calypso”, “Steadfast” destroyerleri sayılabilir. Amiral Seymour’un komutasındaki bu filo, 1920 yılının Mart ayının son günlerinde yaklaşık 2000 Beyaz Ordu subayını ve ailelerini getirir (Deleon, 2003, s. 24). Bu öyle bir yıldır ki, önceleri onlu rakamlarla anılan göçmenlerin sayısı yüz binlere çıkar.

Sürgün Yolu

*Sürgünün ilk durağı İstanbul böyleydi işte.
Henüz göçmen değil, yalnızca birer
sürgündük (Şahovskaya, 2006, s. 226).*

Şahovskaya kitabının “İstanbul” (Konstantinopol) bölümünde, göçle ilgili tarihsel bilgiler verir. Bu bilgilerin bir kısmını, Ekim Devrimi sonrası göç dönemini farklı belgelerden elde edilmiş ya da Svetlana Uturgauri ve Jak Deleon gibi araştırmacı akademisyenlere ait pek çok kaynakta görmek mümkündür. Ancak bu tarihsel sürecin görgü tanığı olarak Şahovskaya’nın verdiği bilgilerde farklı detaylar yer alır.

Kızıllara yenilen çarlık Rusya'sının son savaşçıları olarak Beyaz Ordu komutanlarıyla askerlerinin göç yolları şu şekildedir: Amiral Kolçak'ın ordusundaki askerler Japonya ve Çin'e yönelirken Miller'in komutasındakiler Norveç üzerinden Fransa, Almanya ve İngiltere'ye, Yudenic'in askerleri Estonya'ya geçerler. Kırım'dan Türkiye'ye gelenler ise Slav ülkeleri olan Sırbistan, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Batı Avrupa ülkelerine dağılacaklardır (Şahovskaya, 2006, s. 224). Pek çok ülkeye yayılan bu Ruslara, Fransa çekingen bir tavırla yardım ederken İngiltere komünistlere karşı savaşmayı hiçbir şekilde onaylamadığını açıkça ortaya koyar. İngiltere, Kırım'dan ayrılmak isteyen Ruslara yardım etmeyi reddederek bu tutumuyla Beyaz Ordunun başkomutanı Vrangel'i politik bir muhatap olarak görmediğini uluslararası arenaya duyurmuş olur (Şahovskaya, 2006, s. 222). Oysa Vrangel adı, İstanbul'a gelen Ruslar için kahramanlıkla özdeşleşmiştir. Çünkü 1920 Kasımında Sivastopol, Yalta ve Kefe'den (Feodosiya) İstanbul'a gidecek olan gemileri Vrangel, bizzat son yolcu binene kadar tek tek gezmiştir (Şahovskaya, 2006, s. 223). Şahovskaya, Vrangel'in eski bir kruvazör olan "Kornilov" ile İstanbul'a geldiğini ve ülkesinin diğer yolcularıyla birlikte aynı yerde demirlediğini belirtir (Şahovskaya, 2006, s. 223). Kırım'dan gelen Vrangel eşliğindeki 126 gemi öylesine doludur ki, yolcular yatmanın ya da oturmanın olanaksız olduğu güvertelerde onca yolu omuz omuza ayakta durarak aşmışlardır. Gemideki görgü tanıkları Şahovskaya'ya, ayakta durmaktan yorulan ya da uykuya dalan yolcuların suya düştüklerini ve askeri gemilerdeki denizcilerin onları kurtardıklarını anlatırlar (Şahovskaya, 2006, s. 223).

Şahovskaya, doğal olarak, Beyaz Ordu'nun önce İstanbul sonra Gelibolu'daki yaşamları hakkında edindiği bilgileri de aktarır: "*Rus ordusundan geriye kalan askerler İstanbul dışında başka hiçbir yerde böylesine birlik içinde değildi. Boğaz ve Marmara denizi tam anlamıyla yüzen bir Rusya'ydı*" (Şahovskaya, 2006, s. 224). Bilindiği gibi, daha sonra Beyaz Ordu'nun bir kısmı Gelibolu'daki kampta yaşamını sürdürmeye devam eder. Burada askerlerin başında Türklerin Kutypop Paşa dedikleri General Kutypopov vardır. Kampın üzerinde çarlık Rusya'sının bayrağı dalgalanmaktadır. 16 Temmuz 1921'de çok geçmeden bu kasabanın '*keder dolu*' küçük meydanında bir anıt da dikilmiş, kreş çocuklarından tugay komutanlarına kadar anıttaki her taş orada mecburen yaşayan Ruslar tarafından taşınmıştır (Şahovskaya, 2006, s. 225).

Vrangel ve eşi ise, yeni yönetimin henüz değiştirmedeği Rus büyükelçisine ait "Lukull" adlı yatta kalmaktadır. Şahovskaya'nın deyişiyle bu yat, oradaki Ruslar için ana vatan toprağının bir parçası ya da en azından bir sembolüdür. Ancak "Lukull",

gelecekte üzerine çeşitli yorumlar yapılacak bir biçimde yok olur. Şahovskaya olayın gerçekleştiği sırada boğazdadır, olanlara doğrudan değilse de uzaktan şahit olur ve görgü tanıklarından duyduklarını aktarır:

Rusya'dan gelerek boğaza Karadeniz tarafından giren bir İtalyan gemisi yönünü aniden değiştirmiş ve yata doğru yol alarak Vrangeli'nin kamarasının bulunduğu tarafa vurmuş sonra yoluna böyle bir şey olmamışçasına devam etmiş. (...) "Lukull"un suya atlayan subay ve denizcilerini Türkler kayıklarına almışlar. Kazanın olacağını anlayarak aceleyle olay yerine yetişen Türklerin hızlı yardımıyla yatı terk etmeyi reddeden genç nöbetçi subay ve üç subay hariç tüm mürettebat hayatta kalmış (Şahovskaya, 2006, s. 233).

Kaza sırasında Vrangeli ve eşi yatta olmadıkları için kurtulurlar. Şahovskaya, Rus tarihçilerin bu olayı bir suikast girişimi olarak değerlendirdiklerini belirtmektedir (Şahovskaya, 2006, s. 233). 1922 yılında askerlerinin bir kısmıyla Yugoslavya'ya geçen Vrangeli, 1924 yılında Brüksel'e yerleşecek ve dört yıl sonra burada tüberkülozdan ölecektir (Uturgauri, 2013, s. 127).

İstanbul sularına ilk geldiklerinde Rusların karaya çıkmaları yasaktır, izin alma ve karantina sürecini gemide beklemek zorundadırlar. Anlaşmaların ne zaman sonuçlanacağı bilinmediği için gemideki yiyecek sıkıntısı bu süreçteki en büyük zorluk olur. Elbette İstanbul'da çeşitli hayır kurumları vardır. Kızıl Haç bunların başında gelmekte ve gemilere ekmek sağlamaktadır. Kayıklara binmiş delikanlılar ise gemilere yaklaşıp gemidekilere ekmek somunları fırlatırlar (Şahovskaya, 2006, s. 225). Anlaşmalar sonuçlandığında ise, gemilerin büyük kısmı Split ve Varna'ya yönlendirilirler. Yaralı ya da hasta olanlar ise karaya çıkarılırlar.

Şahovskaya, hasta ve yaralı oldukları için İstanbul'da karaya çıkarılan Ruslara yardım eder. Bu hasta ve yaralıları Rus Elçiliğine götürülürler. Şahovskaya, elçiliğin manzarasını Paris'teki yoksulların yaşadığı bölgenin adı olan "La cour des miracles"a gönderme yaparak "Dvor çudes" yani "Sefiller Avlusu"² sözleriyle niteler. "La cour des miracles" yoksulların, aylakların, hayat kadınlarının, düzenbazların ve kimi şairlerin oturduğu bir semttir. Gündüzleri merkeze gidenlerin bir kısmı sakat ya da hastaymış

² Metinde Fransızca orijinali "la cour des miracles" olan ve Rusçaya "dvor çudes" olarak çevrilen bu ifade, Türkçeye sözcüğü sözcüğüne "mucizeler avlusu" veya "mucizeler semti" şeklinde çevrilebilir ise de yer değiştirmeyecek kadar ağır yaralı Rusların elçilik bahçesindeki durumunun, içine düştükleri sefaletin vurgulanması ve Paris'teki bölge sakinlerinin aksine herhangi bir aldatmaca eyleminin söz konusu olamaması nedeniyle Fransızcada içerdiği anlamı da göz önünde tutularak tarafımızca "sefiller avlusu" tercih edilmiştir.

gibi yaparak para dilenirler, akşam yaşadıkları semte dönünce birden iyileşirler (URL-2). Elçilik binası dolduğu için karaya çıkarılan yaralı Rusların bir kısmı artık, Şahovskaya'nın "Sefiller Avlusu" sözleriyle nitelendirdiği elçilik bahçesine yerleştirilmektedir. Küçük göçmen döşeksiz yatan, çorapsız, bitkin düşmüş, kimisi suskun kimisi sayıklayan insanların arasında koşturmakta, su isteyenlere su yetiştirmektedir. Bu kişilerin sayısı o kadar çoktur ki, ne hemşire ne doktor ne ilaç ne de tıbbi malzeme yeterli gelir. Yerlerde yaralıların kanlarının oluşturduğu birikintiler göze çarpar, onların yanında tifüs ve koleraya yakalananlar ya da şoka girmiş olanlar yatar. Fransızlara ait acil yardım arabaları gelerek bu göçmen Rusları hastaneye götürmek istese de "yabancı" bir hastaneye gitmeyi kabul etmezler (Şahovskaya, 2006, s. 225).

Şahovskaya, yenilgiye uğramış Rusların bu dönemde en iyi dostlarının yenilgiye uğramış Türkler olduğunu vurgular. Çünkü itilaf devletleri Rusların gemiden ayrılmasına izin vermediklerinden, bazı askerler geceleyin gizlice Türklerin yardımıyla karaya çıkarılırlar. Öte yandan bu, çarlık rublesi ya da iç savaş dönemi rublesiyle ödense bile Türkler için iyi kazanç sağlayan bir gelir kaynağı olur. Şahovskaya'nın verdiği bir diğer bilgi ise, eldeki başka kaynaklarda teyit edilmemesine rağmen, dikkate değer: "Sessizce suda kayan kayıkta kıyıya doğru yol alırken nakliye yapanlar Rusları, 'mücadelesi gün geçtikçe' hız kazanan Kemal'in ordusuna katılmaya teşvik ediyorlarmış" (Şahovskaya, 2006, s. 226).

Vrangel'in askerlerinden önce Osmanlı Türkiye'sine ulaşan Şahovskaya, İstanbul'a ailecek kendi gelişlerini de anlatır ve böylece özellikle sıradan halkın yani yaşlı, genç, kadın ve çocukların bu yabancı şehirde maceralarının nasıl başladığını öğreniriz. Ruslar başlangıçta karantinaya alınan sarı bayrakların çekildiği gemilerde beklerler, bir süre sonra Tuzla'ya götürülmek üzere başka bir gemiye aktarılırlar. Tuzla'daki barakalarda temizlendikten sonra uzun süredir yoksun oldukları bir dünyaya adım atarlar. İçlerini ısıtacak koyu çay, reçel, kek, bisküvi vb. ile donatılmış büyük tenteler altındaki masalara oturtulurlar. Hintli Sihler tipik doğu nezaketiyle onlara servis yaparlar. Büyük karamsarlık içindeki grup, gece vakti İngilizlerin işgalindeki Büyükkada'ya götürülür (Şahovskaya, 2006, s. 208).

Şahovskaya'nın deyişiyle: "Sürgünün ilk durağı İstanbul böyleydi işte. Henüz göçmen değil, yalnızca birer sürgündük. Zaferleri ellerinden alınan bitlenmiş, bitkin ve de ölümcül yorgun Ruslar Yüce İstanbul şehrini işgal etmişlerdi!" (Şahovskaya, 2006, s. 226).

Şahovskaya ve Ailesinin Yaşamı

Bu başkalarının yaşamıydı. Ama benim de kendimce bir yaşamım vardı (Şahovskaya, 2006, s. 226).

Büyükada'ya gönderilen Ruslar arasında Şahovskayalar da vardır. O dönemde Ruslar, İngilizlerin Osmanlı paşalarının ellerinden aldıkları villaların odalarına yerleştirilmektedirler. Böylece Şahovskayalar, bu villalardan birinin salonunda yaşamaya başlarlar. Burada eski ev sahiplerinden kaldığı anlaşılan divanlar, sarı ipekle kaplı koltuklar ve Rusların alışık olmadığı, tüttüğünde etrafi dumanın sardığı, insanları öksürten ve o yıllarda Türklerin klasik ısınma yöntemi olan bir mangal vardır. Zira önemli ısınma aracı olan soba, o yıllarda İstanbul'da bile yaygınlık kazanmış değildir (Büyüknal, 2016, s. 106-107). Ailenin yatakları bu eşyalarla bir arada durur. Ortak yaşamın sürdürüldüğü villada mutfaktan tek bir kişi sorumludur, herkes ona uymak, yine İngilizlerin verdiği yemek paketini o sorumluya vermek ve bu paketteki malzemeye ücret karşılığı pişirilen yemeği yemek zorundadır (Şahovskaya, 2006, s. 209).

Şahovskaya adadaki günlük yaşama ilişkin bilgiler de verir. Yaz gelmiş olan adada Rumlar ve Türkler kahvelerde otururlar. Konuşmayı seven Rumlar çakıl taşlarına benzeyen yeşil ve siyah zeytinlerin eşlik ettiği uzolarını içerler. Türklere ait kahvelerde oturanlar ise *Müslümanlara özgü bir tefekkürle* nargile kullanırlarken garson küçük bardaklara uzun saplı bir cezveden şerbet kadar tatlı, sert ve koyu kahve doldurur (Şahovskaya, 209-210). Şahovskaya, Büyükada'nın dinsel yaşamına vurgu yapmadan geçmez. Rum papazlar eşeklerin sırtında Aziz Nikolay manastırına tırmanırlar. Pazar günleri bu ulaşım yöntemini Şahovskaya'nın Rum Matrona'lar olarak adlandırdığı rahibeler de kullanır (Şahovskaya, s. 210). Bu adlandırma Anadolu topraklarının kadim kültürüyle bağlantılıdır. Çünkü Şahovskaya, yaklaşık 392'de Anadolu'nun güneyindeki Pamfiliya bölgesinde doğan ve 492'de İstanbul yakınlarında ölen Azize Matrona'ya gönderme yapmaktadır. Azize Matrona evlenip çocuk sahibi olduktan sonra kendini dine adayarak farklı manastırlarda bulunmuş, çevresinde çok sayıda genç kız ve kadının toplanmasıyla kadınlar için manastır kurmak üzere Konstantinopol'e gelmiş ve burada yaşamının sonuna kadar kalmıştır (URL-3; URL-4).

Şahovskaya için aslında Büyükada çok renkli bir yerdir. Babil'e benzettiği Büyükada için: *"Gençliğimin küçük Babil'i, ırk ve dillerin karışımı Büyükada benim için sonu olmayan bir temsilin oynandığı tiyatroydu"* sözlerini kullanır (Şahovskaya,

2006, s. 210). Aslına bakılırsa tiyatronun bir kısmı da gece oynanır. Adada yaşayanlar İstanbul'a gidip gelen, adalar arası sefer yapan teknelerin, küçük kayıkların yanaştığı iskeleye inerler. Burada Rum delikanlı ve genç kızlar, Türkler, kusursuz dikilmiş üniformalarıyla İngiliz subaylar ve ellerindeki sınırlı olanaklarla şık giyinmeye çalışan Rus genç kızlar İstanbul'a gitmek için toplanırlar. Bu farklı milletlerden oluşan grubun bir kısmı gece kulüplerine gider. Gece kulüplerinin bir kısmında Ruslar sahne almakta, dans etmekte veya şarkı söylemektedirler. Şarkı söyleyenler arasında Rusya'da çoktan ünlü Aleksandr N. Vertinskiy, Mariya N. Kuznetsova ve İza Ya. Kremer vardır. Rusya'da "Piero'nun Şarkıları"yla ünlü Vertinskiy (1889-1957) Moskova'da sahneye çıktığı sıralarda, bazı tarihçilerce iç savaşın başlangıç nedenlerinden sayılan Bolşevik karşıtı Moskovalı üç yüz askerin çarpışma sırasında öldürülmesini anlatan "Söylemek Zorundayım ki" (To, çto ya doljen skazat) adlı şarkıyı okumaktadır. Bu nedenle sanatçı ÇK (Çrezviçaynıy komitet, Olağanüstü Komite) tarafından açıklama yapması talebiyle çağrılır. Açıklaması kabul görmüş olmalı ki, Vertinskiy aynı yıl, 1917'de, Odesa'ya giderek iki yılını Rusya'nın güney bölgelerinde geçirir. 1920'de Vrangel ordusundan geriye kalanlarla birlikte ülkesinin sınırları içindeki son durağı Sivastopol'den İstanbul'a gelir. Böylece İstanbul Şişli'de zenci "Rus" Tomas'a ait "Stella"³ (Akçura, 2014; Yalçın, 2016) adlı dansingte ve "Siyah Gül" adlı kulüpte yeniden konserler vermeye başlar. Vertinskiy buradan 1921'de ayrılır (Kryukova, 2019). Mariya Kuznetsova'nın İstanbul'da bulunuşu konusunda elde net bir bilgi bulunmamaktadır. 1918'de Rusya'dan ilk göç dalgasından önce ayrıldığı ve yurt dışında pek çok ülkede konser verdiği bilinmektedir (URL-5). Şahovskaya'nın verdiği bilgi, başka kaynaklarda sözü edilmese de, Mariya Kuznetsova'nın İstanbul'da bulunduğuna ilişkin bir tür kanıt olarak düşünülebilir. Eğer bilgi doğruysa muhtemelen Kuznetsova, Kremer ve Vertinskiy'den farklı olarak İstanbul'a göç nedeniyle değil yalnızca konser vermek için gelmiş olmalıdır. İza Kremer'e gelince, 1917'yi Odesa'da karşılar. Kızılların 1920'de şehre gelmesi ve eşinin evine, ordunun ihtiyaçları nedeniyle el konması sonucu ülkeyi terk eder. İstanbul'a gelen ses sanatçısı, Vertinskiy gibi "Stella"da şarkı söylemeye başlar. Burada da ün kazanan İza Kremer bir yıl içinde toplam yüz altmış özel ve halka açık konser verir. Hatta dönemin Padişahı Vahdettin, Kremer'den haremindeki

³ Gökhan Akçura *Stella*'dan şu şekilde söz eder: "Çarlık Rusya'sında Moskova'da büyük ve ünlü bir lokanta-barın sahibi olan, orada sarışın bir Rus kadınıyla evlenen ve aslen Amerikalı bir zenci olan Thomas, Bolşevik devriminden sonra Türkiye'ye gelmişti. Önce Şişli'deki "Hopital da la Paix" hastanesinin yanında Stella adında bir dansing açtı. İstanbul'un işgal yıllarında ününe ün katan Thomas, kısa sürede Taksim Meydanına geçerek burada Maksim'i açtı." (20 Mart 2014). Ayrıca bkz. Soner Yalçın (6 Mart 2016). İstanbul'da Biten, Bir Zenci Rus'un İnanılmaz Hayatı. *Sözcü Gazetesi*.

kadınlara konser vermesi için bizzat kendisi ricada bulunur. Konserden sonra Padişah, İza Kremer'e zümrüt bir broş hediye eder. Kremer İstanbul'dan 1922'de ayrılır (Sariyeva, 2018, s. 271).

Şahovskaya'nın annesi ve arkadaşları büyük bir otel olan "Splendid"te geliri Kızıl Haç'a giden bir çay salonu açarlar. Ailenin kızlarından olan Nataşa Şahovskaya sesi güzel olduğu için burada romanslar söyler. Diğer iyi ailelerin kızları ise çay ve kek servisi yaparlar. Bazen müşterilerin bu genç kızlara erkek arkadaşlarının olup olmadığı gibi özel sorular sormaları ve teklifte bulunmaları canlarını sıkır. Elbette bu genç kızların anneleri sürekli tetiktedirler (Şahovskaya, 2006, s. 211).

Şahovskaya "*annemin duyduğu endişelerden haberim yoktu*" derken, tüm koşullara rağmen çocukların dünyasının yetişkinlerinkinden farklı olduğuna ışık tutar (Şahovskaya, 2006, s. 210). Ama kısa süre sonra yetişkinlerin dünyasına girmek zorunda kalır. Şahovskaya'nın annesi bahçe içindeki başka bir büyük villadan dönüştürülerek gaziler için kurulan yurdun yöneticisi olmuştur. Rusya'da yakalandığı tifüs nedeniyle henüz sağlığı tam düzelmemiş olan küçük Şahovskaya adadaki günlerinin çoğunu burada geçirir ve askerlerle eşleri üzerine gözlemler yapar. Bu gözlemler, özel yaşamlarının nasıl geliştiğine yer verilmesi nedeniyle, daha çok askerleri Beyaz Ordu kampı üzerinden ele alan çalışmalardan farklılık gösterir. "*... kendimi yetişkinlerin dünyasında buluvermiştim. Çoğu yaralıydı, üstelik hem fiziksel hem de moral olarak. Yürüeyebilenler sabahdan itibaren terasa yerleşiyorlardı. (...) Uzun buyuklu yaşlı bir Kazak'ın bitmek bilmeyen öykülerini dinliyorduk*" (Şahovskaya, 2006, s. 215). Şahovskaya burada bir aşk üçgenine şahit olurken, savaşın insanların olağan yaşamlarına getirdiği olumsuzlukların altını çizer. Çok güzel olan bir hemşire sabahları terasa kendinden yaşça büyük, iki bacağına savaşta kaybetmiş ve yaşama sevincini yitirmiş albay rütbeli kocasını getirir. Burada bir gözünü kaybetmiş genç ve çapkın bir teğmen de vardır. Önceleri teğmen albayın eşine, onu yataktan kaldırıp sandalyeye oturtması için yardım eder. Sonra albay, teğmenin karısına gösterdiği ilgiyi fark edince hemşire bunu tek başına zorlanarak yapmayı sürdürür. Albay genç karısını bu şekilde yaşamak zorunda bırakmayı istemez. Şahovskaya'dan zaman zaman annesine teslim ettiği tabancasını gizlice getirerek intiharına yardımcı olmasını bekler. Teğmen ise soğukkanlılıkla hemşirenin vicdan azabını göz önünde bulundurarak, her durumda aralarından iki kişinin mutsuz olacağını düşünmektedir. Hemşire, özellikle Kızıllarla olan mücadeleyi ve bunun sonucunda sakatlanan albayla Büyükkada'ya kadar geçirdikleri süreci kast ederek kocasıyla pek çok şeyi beraber yaşadıklarını, bu nedenle ona bağlılığından vaz

geçmeyeceğini söyler. Hatta her gece kocasının tabancayla onu vurması talebinden ya da ilaç dolabından zehir çalarak öldürmesi için yalvarmasından acıyla söz eder. Şahovskaya, albayı tekerlekli sandalyeye taşımak için hemşireye yardım ederken sakatlanmış bir insanın iç dünyasını anlamaya çalışır:

Sakat adam yatağında yatarken tekerlekli sandalyeye geçirilene kadar bekliyordu. (...) Hemşire albayın pijamasının paçalarını kıvrıyor ve İngiliz iğneleriyle tutturuyordu. Albayın yarım bedeni bile çok ağırdı. Kendini küçük düşmüş hisseden bir erkeğin yüzüne bakmamaya çalışıyor, onu taşıırken gösterdiğimiz çabadan nefesim kesilirken asker battaniyesiyle olmayan bacaklarını örtüyordum (Şahovskaya, 2006, s. 217).

Şahovskaya'nın özellikle bu ailenin yaşamını detaylı anlatarak başka örneklere yer vermemesinin nedeni, muhtemelen gözlerinin önündeki en çarpıcı öykü olmasıdır.

Şahovskaya, küçük bir çocuğun kaldırması zor gerçeklerle yüz yüze geldiği adadan bir süreliğine Rus elçiliğine ait çocuk yurdu haline getirilmiş Büyük Dere'deki yazlık konuta gönderilir. Büyük eski, kırmızı bir binadan oluşan bu konut, bakımsızlıktan yabani bir görünüm almış, bir kısmı kuru bir kısmı henüz yeşil ağaçlarla dolu büyük bir park içinde yer almaktadır. 1914'ten beri kullanılmayan Boğaz kıyısındaki bu binayı elçinin eşi Bayan Neratova 1920'de, göçmenlerin sorunlarının bir kısmını çözebilmek amacıyla, çocuk yurdu⁴ yapmaya karar verir (Şahovskaya, 2006, s. 211). Aynı zamanda öğretim görülen bu yurda yalnızca kimsesiz kalmış çocukların değil, yaşamakta olan kargaşa nedeniyle ailelerinin ilgilenemediği çocukların da gönderildiği bilinmektedir. Çocuk yurdunun görevlileri arasında üç yaşlı ve şık Rus bayan, bir papaz, görevlendirecek kişi bulunamadığından mecburen hemşireye dönüşen bir ebe, bir aşçı ve iki öğretmen vardır. Yazılanlardan anlaşıldığına göre, görevlilerin çoğu işin uzmanı değildir. Üç yaşlı bayan okul öncesi çocuklarla ilgilenir koltuklarda oturup minik çorap, elbise ve pantolonları tamir ederler. Şahovskaya çoğu zaman iç çekip gevezelik eden bu bayanlar açısından acı bir gerçeği dile getirir: "Yaşamları Ekim Devrimi sırasında durmuştu ve geri dönmeyecek geçmiş, sohbetlerinin tek konusuydu" (Şahovskaya, 2006, s. 211-212). Okul öncesi çocuklar onların yanında bahçede oynarlarken altı ve on yaş arası çocuklar binanın ikinci katında ders görürler. Yaşça Şahovskaya kadar

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ar, B. (2019). İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak. *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 1, 101-122.

olanlar ise serbesttir. Rusça dersini, o yıllarda popülerlik kazanmış ve adını İngiliz Mareşal John D. P. French'ten aldığı için *Frenç* olarak adlandırılan bir asker ceketi giyen, *bon vivant* yaşam sevdalısı Baron verir. Ama Şahovskaya ve arkadaşları dutun altında başucunda gitarla yatan bu Baronu sevmezler. Beyaz orduya gönüllü katılmış bir köy öğretmeni olan Luka ise veremlidir ve artık son barınağı Boğaz'daki bu çocuk yurdudur. Tarih dersi veren Luka, Şahovskaya ve üç arkadaşına cam teraryum yapmalarında yardım eder. Küçük göçmen ortamın hissedilen ruh halini şu şekilde tasvir eder: “*Aslında olayların gelişiminin altında ezilen tesadüfi öğretmenlerimizin tek istediği huzur içinde bırakılmaktı. Sorunlarımız onları hiç ilgilendirmiyordu. (...) Rastlantılar sonucu çocuk yurdunda bir araya gelen bu yetişkinler, içinden çıkarmanın mümkün olmadığı bir melankoli ve ilgisizlik içindeydiler*” (Şahovskaya, 2006, s. 212). Şahovskaya ve arkadaşlarının en iyi anlaştıkları kişi aşçı Rakitin'dir. Rakitin'e mutfakta yardım eden çocuklar hep beraber, Rusya'da sözleri hem Kızıllar hem de Beyazlar tarafından kendince değiştirilen şarkıları söylerler: “*Buharlı geliyor/ Dumanıysa halka halka,/ Doyuracağız balığı / Gönüllü olanlarla.*” Bu Bolşeviklerin söylediği versiyondur. Beyazlar ise aynı şarkının son dizesini “*doyuracağız balığı komünistlerle*” olarak değiştirirler. Rusya'da aynı sıralarda halk arasında yayılmış ve İstanbul'daki Rus çocukların hafızalarında getirdikleri “*Pilicin Yakınması*” (Jalobi tsıplyonka) adlı şarkıda ise şu sözler geçer: “*Kızarmış piliç/ Kaynamış piliç/ Yaşamak istiyor piliç de/ Yakaladılar onu, tutukladılar/ Çeka'ya ettiler havale*” (Şahovskaya, 2006, s. 213).

Şahovskaya ve yaşlılarının en büyük eğlencesi Büyük Dere'de zehirli olmayan yılanlar avlamaktır. Bu konuda o kadar ustalaşırlar ki, zaman içinde yılanları kollarına bilezik boyunlarına ise kolye gibi dolamaya başlarlar. Karınları yurttan doysa da Türk helvası ve kaymaklı dondurma gibi çocuklara cazip gelen yiyecekleri alabilmek için kendi çaplarında ticaret yapmaya karar verirler. Avladıkları yılanları torbaya koyup Rum bir eczacıya laboratuvarında zehirden ilaç yapması için satarlar. Bellidir ki, nazik eczacının esas amacı bu çocuklara yardım etmektir. Yurttan açıcılık ve öğretmenlik yapan Rakitin'in Rum bir kızı öldürerek elçilik bünyesindeki hapishaneye kapatılması ve Şahovskaya'nın yeniden hastalanmasıyla Büyük Dere'deki eğlenceli, yetişkinlerin gözetiminden uzak yaşam da son bulur. Ağır bir anemi yaşayan Şahovskaya, Fransız hastanesi “*Jeanne d'Arc*”a yatar. Orada tek başına aileden uzak bir dönem geçirir.

Anne Şahovskaya kızının iyileşmesini fırsat bilerek 1917'den itibaren öğrenimine ara vermek zorunda kaldıkları için çocuklarına ciddi bir eğitim almaları için burs bulur. Böylece Şahovskaya ve ablası Nataşa, işgal sırasında adı Konstantinopol Kız Koleji olan Arnavut Köy'deki Amerikan Kız Koleji'ne başlarlar. Şahovskaya'nın deyişle bu okul tam bir Babil kulesidir. Türkler, Rumlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Sırlar, Libyalılar, Mısırlılar, aileleri Türkiye'de yaşayan Amerikalılar ve İngilizler bir arada okurlar. Buradaki öğrencilerin çoğu zengindir, Şahovskaya'ya göre şımarık ve kötü eğitilmişlerdir. Yekaterina Enstitüsüyle Kız Kolejini eğitim ve öğretim açısından kıyaslayan Şahovskaya, Rusya'dakini üstün bularak iki okul arasında benzerlik göremediğini belirtir ve buradaki okul yaşamı hakkında şunları kaleme alır:

Forma giymiyorduk. Son moda giyinmek mümkündü, hatta cilve yapmak teşvik ediliyordu. Akşam yemeğine tuvalet giyerek geliyorlardı. Yemek küçük masalarda veriliyor, her masanın başında bir öğretmen oturuyordu. Öğrencilere ait spor sahasında ata binmek tenis oynamak mümkündü. Her türlü eğlenceye komşu mahalle Belbek'ten⁵ komşu Robert Kolejin öğrencileri çağırıyordu. Çoğu öğrencinin çok lüks döşenmiş kendi odası vardı (Şahovskaya, 2006, s. 219).

İrlanda kökenli Amerikalı Bayan Patrick'in müdürü olduğu okulun kulesinde Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi öğrenciler sırayla ibadetlerini yaparlar. Bazı pazarlar Bayan Patrick öğrencilere görgü kuralları öğretir. Şahovskaya, burada yararlı olsa bile Yekaterina Enstitüsündeki Fransız öğretmenlerin verdiklerinden çok farklı şeyler öğretildiğine dikkat çeker. Bu satırlarda Şahovskaya aslına bakılırsa, Fransız ve Amerikan öğretim sistemlerini karşılaştırmaktadır. Şahovskaya bu atmosfere ablası Nataşa'nın aksine uyum sağlayamaz. Nataşa kısa sürede kendine arkadaş edinir. Bunlardan birisi üst düzey bir kişinin kızı olan şişman, gözlerini siyah kalemle boyayan Fazilet Zekâi'dir. Bir diğer arkadaşı ise Rum Antula Angelidis'tir (Şahovskaya, s. 219). Nataşa, Kızıl Haç'ın verdiği elbiseleri kısaltıp pileler yaparak ya da kurdelelerle süsleyerek diğer kızların gerisinde kalmamayı başarır. Şahovskaya ise Kızıl Haç'ın verdiği ya da diğer öğrenciler bunların kime ait olduğunu anlayacaklar düşüncesiyle okulun öğretmenlerinin hediye ettiği kıyafetleri kullanmak istemez. Kolejde okuma odasında ders çalışan Şahovskaya, her ne kadar ders için kitaplar aramaya başlasa da sehpalara bırakılmış dergilere bakar ve güzel mobilyalarla

⁵ Şahovskaya metninde Bebek semtini bu şekilde vermiştir.

döşenmiş güzel evlerin, pahalı kürk mantoların, safir ve pırlanta kolyelerin hayalini kurar (Şahovskaya, 2006, s. 221). Şahovskaya benzer bir duyguyu, ışıltısıyla kendisini şoka girmiş hissettiren Pera'ya çıktığı zamanlarda da yaşadığını itiraf eder. Aslında karınları uluslararası ve Rus organizasyonu kurumlarda her ne kadar doyuyorsa da, önceki yaşamlarından bildikleri kaliteli bir restoranda yemek yeme ya da lüks bir pastanenin ürünlerini tadabilme zevkinden yoksun olmanın onu incittiği açıktır. Elbette gururu da söz konusudur:

Bazen özlemle çikolatalı şekerlemelere ya da pastalara bakmak için bir fırının ya da pastanenin önünde duraklıyordum (...) ve nedense buradan olabildiğince çabuk geçmeye çalışıyordum. Restoranların, gece kulüplerinin ve otellerin kapılarında bu dünyanın zenginlerine ve güçlülerine doğru her şeyini kaybetmiş yoksulların elleri uzanıyordu (Şahovskaya, 2006, s. 227).

Dönem İstanbul'unun görkemini yansıtan Pera Palas ve Tokatlıyan da izlenimlerdeki yerini bulur. Her iki otelin kapısında gururlu hava içindeki görevliler beklerler ve bu kapı görevlileri itilaf devletlerinin kusursuz üniformalarıyla gelen subaylarına, saçları briyantınli zengin Türklere ve Rumlara, göz kamaştırıcı güzellikteki kız arkadaşlarıyla birlikte gelen Rus karaborsacılara otelin kapılarını açarlar (Şahovskaya, s. 227). Bellidir ki, o günün koşullarında yüksek sosyal statüsünü kaybetmiş Şahovskaya alıştığı, soylu kesime özgü o lüks ve tasasız yaşama özlem duymaktadır. Bunun yanı sıra, Rusya'daki sınıflar arası yer değişiminin İstanbul'a gelen Ruslar arasındaki yaşama da bir şekilde yansıdığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Böylelikle Şahovskaya, sosyalist düzenin Rusya'da tam anlamıyla oturmasından daha önce ülkesindeki yoksul köylü kesimin ya da işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulları göçmenlerin ilk durağı durumundaki bir şehirde deneyimlemiş olur.

1921 yazında Şahovskaya, Amerikan Kolejindeki öğreniminin meyvesini alır. Rus Lisesine kendi isteğiyle kayıt olur. Burada öğrencilerin seviyesini belirlemek için yapılan sınava girer. Kendi deyişiyle “*muhtemelen öğretmenler tam bir kafa karışıklığı anında*” Şahovskaya'yı dört sınıf birden atlatırlar (Şahovskaya, 2006, s. 234). Bu *tuhaf* lisede çocuklarla birlikte askerler de okurlar:

Sıralarında çocuklarla yan yana yetişkinlerin, hatta bazen sakallı eski Beyaz Ordu askerlerinin oturduğu tuhaf bir liseydi bu. (...) Liseliler birbirlerine yardım ederek beraber çalışıyorlardı. Sınıf arkadaşım olan albay bana geometri teoremlerini ya da denklemleri açıklıyor, ben ise

ona Fransızca fiilleri tekrar ettiriyor ve korkunç telaffuzuyla savaşıyordum (Şahovskaya, 2006, s. 234).

Küçükle büyüğün karıştığı bu lisede derslerde çıt çıkmaz, herkes büyük bir öğrenme hevesi içindedir. Ama iş yemek vaktine gelince açlık bu farklılığı ortadan kaldırır. Herkes makarna, köfte ve borşç (Ar, 2019, s. 109) yemek için sokağın aşağısındaki yemekhaneye koşarak gider.

Yaşam düzeni ve yeri kökten değişen Şahovskaya'nın, özellikle Amerikan Koleji'nde okurken okul dışında zaman geçirdiği yerlerden biri İstanbul sinemalarıdır. Şahovskaya "üç silahşörler" lakabını taktığı arkadaşlarıyla birlikte gittiği sinemada yalnızca derin içerikli filmler değil, dönemin popüler Amerikan filmlerini de seyreder. Bu sıralarda Amerikalı aktris Pearl Fay White modadır ve dört kafadar aktrisin başına gelecekleri tahmin etmeye çalışarak birbirleriyle tartışır. Sinemada filmler aralıksız gösterilir, Şahovskaya yükseğe asılmış perdedeki bozuk ve titrek görüntüyü boynunu öne uzatıp yana bükerek saatlerce seyreder. Güzel zaman geçirdikleri sinema, küçük kızın anılarındaki yeri şu satırlarla alır: "*Hemen öğleden sonra gösterişsiz ve yarı boş salona, elbette en ucuz biletle giriyorduk. Bilet satan kadın kimseye aldırış etmeden bizi en ön sıraya, yaşlı beyaz saçlı elbette Rus bir bayanın piyano tıngırdattığı orkestra çukurunun önüne oturtuyordu*" (Şahovskaya, 2006, s. 220). Şahovskaya gittiği sinema salonunun adını vermemiştir. Bu nedenle konu üzerine kısa bir spekülasyon yapılabilir: Anılarında bulunduğu yerler üzerine düşünüldüğünde küçük kız Pera yani Beyoğlu ve Galata civarında boş zamanlarını değerlendirir. 1921'de Beyoğlu'nda aktif çalışan salonlar Magic, Etoile, Cosmograph, Russo-Americain, Luxembourg, Cine Palace, Eclair, Central, Orientaux, Cine Amphi ve Taxim Garden olarak listelenmektedir (Lüleci, 2015). Şahovskaya'nın Rus bir bayan piyanistin çalıştığını ve Amerikalı aktris Pearl White'ın filmlerini seyrettiklerini belirttiği gösterişsiz salonun Russo-Americain olma olasılığı vardır. Üç yüz kırk iki kişilik bu salon, belgelerde dönemin ikinci sınıf sineması olarak yer alır (Çeliktemel-Thomen, 2018, s. 107).

Rusların İstanbul'daki Yaşam Mücadelesi

Ama ölümü düşünmeden ve hatta çoğu zaman ne kadar bedbaht olduklarını unutarak, o perişan durumda hayatta kalmaya çalışıyorlardı (Şahovskaya, 2006, s. 228).

Şahovskaya, Büyükkada'dan İstanbul'a geldiği dönemlerde Beyaz Ordu'nun İstanbul sularına girişi ve Lukull'un yanması gibi önemli tarihsel olaylara tanıklık eder. 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşmasının Ruslar açısından hâlâ etkisinin sürdüğünü belirtir. Şahovskaya tarafından bu antlaşmanın geçerliliğini koruduğuna, özellikle Rus askerleriyle hemşireler için hareket kolaylığı ve ayrıcalık sağladığına yer verilir:

İlginç ama bizim işgal birliklerinininkinden daha üstün bir yanımız var (...) Rus askerleri, aynı şekilde askeri üniforma taşıyan herkes, hemşireler ve hatta izciler tramvayları ücretsiz kullanma hakkına sahipler. Hatta girişinde polislerin, Rumların, Türklerin ve itilaf üyelerinin bir ya da iki kuruş ödedikleri, İstanbul'la Galata'yı birleştiren köprüyü de ücretsiz geçebiliyorlar, Rusların ise "Rus" demeleri yeterli (Şahovskaya, 2006, s. 226).

Muhtemelen ülkelerindeki pek çok ayrıcalıktan mahrum kalan Ruslar için, İstanbul'da bu tür durumlardan yararlanmak gurur okşayıcı ve çarlık Rusya'sının uluslararası arenada henüz sözünün geçtiğini bilmek Şahovskaya gibiler için moral verici bir durum olmalıdır.

İstanbul'daki günlük yaşam açısından düşünüldüğünde göçmen Rusların durumu politik arenadaki kadar kolay değildir. Zira ülkelerindeki sosyal statüleri ne olursa olsun Ruslar, İstanbul'daki geçimlerini çeşitli yollardan sağlamak zorundadırlar. Bu kadim şehir, Osmanlının zayıflığı nedeniyle Avrupa ordularının işgal ettiği uluslararası bir yer durumuna geldiği için, Rusların büyük sayıda gerçekleşen göçü yalnızca Rus elçiliğinin değil uluslararası yardım kuruluşlarının da devreye girmesine neden olur. Başta Avrupalı Kızıl Haç Örgütü olmak üzere Fransa, İngiltere ve ABD Rusların İstanbul'daki yaşamını sağlık, barınma, gıda, öğretim ve kültürel faaliyetler anlamında temel ihtiyaçları karşılayacak kadar destekleyen kurumlar oluştururlar. Ama günlük geçimi sağlama, elbette Rusların tamamının ilgilenmesi gereken en temel sorundur. Özellikle Şahovskaya gibi soylu aile bireyleri iş bulma konusunda zorluk çekerler. Şahovskaya'nın annesi adada yaşadığı süre içinde hayır işlerinde çalışır. Adadan İstanbul'a geçtiğinde ise anne Şahovskaya'nın ne barınacak yeri vardır ne de işi. Önce, uzun arayışlardan sonra bulunduğu şehrin üst kısmındaki yeni yapılmış evlerden birinde oturan kuzininin yanına yerleşir. Şahovskaya annesinin kuzinini nasıl bulduğuna ilişkin bilgi vermez. Rusların göç dönemi üzerine yapılan çalışmalarda, Beyoğlu'nda "Rus Haberleşme Bürosu" kurulduğu ve Rusya'dan kaçanların izini kaybettikleri akrabalarını bulmak için buraya başvurdukları, on altı bin ailenin bu büronun desteğiyle bir araya geldiği

belirtilmektedir (Deleon, 2003, s. 19). Anne Şahovskaya'nın kuzinini bulmak için bu bürodan yardım aldığı düşünülebilir. Kuzin, çoğu zaman evde bulunmayan Amerikalı bir iş adamının evinde öğretmen olarak çalışır ve bu iş adamı, Şahovskaya'nın annesinin de evde kalmasına izin verir. Anne Şahovskaya'nın tipik üst düzey soylu olarak çalışmaya o güne kadar ihtiyacı olmadığı gibi mesleği de yoktur. Bu durum şöyle bir çıkarımın sağlamasıdır: *“Belirli bir mesleği olan kadınlar, yeni ortama kolayca ayak uydurabilmişler, yaşamları boyunca yalnızca asalet unvanının gölgesinde kalarak hiçbir iş yapmamış olanlarsa zorlu günler geçirmişlerdi”* (Deleon, 2003, s. 36). Anne Şahovskaya, evde aldığı öğretim gereği birkaç yabancı dil bildiği için kuzininin yanında Fransızca, Rusça ve Almanca dersler vermeye başlar. Şahovskaya'nın annesi için kullandığı sözler ise göçle ülkesinden ayrılan pek çok Rus soylusunun yaşamındaki değişimin boyutunu ortaya koyar: *“Daha önce asla çalışmamasına ve artık genç olmamasına rağmen Fransızca, Rusça ve Almanca dersler verme şansını yakalayabilmişti. Kızıl Haçın önerdiği terzilik işini cesurca kabul etmiş ama ilk denemesi başarısız olduğu için reddetmek zorunda kalmıştı”* (Şahovskaya, 2006, s. 221). İstanbul'daki olağanüstü yaşam şartlarının değişkenliği de düzenli bir iş ya da kazanç sağlamaz. Anne Şahovskaya, Ermeni asıllı Rus bir doktorun önerisiyle geceleri ruhsal sorunu olan genç bir Ermeni kızın başını beklemeye başlar. Anıların bu kısmında Şahovskaya'nın 1918 olaylarına dolaylı bir şekilde gönderme yaptığını belirtmek gerekir. Annesinin başını beklediği bu genç kız, sözde o dönemde yaşanan olaylar sonucunda korku nedeniyle derin bunalıma girmiştir. Şahovskaya burada, Rusya'dayken Bolşeviklerin kurduğu düzende soylu olduğu için annesinin hapis ve ölüm tehlikesi altında oluşuyla Ermeni genç kızın durumu arasında ilginç bir bağ kurar: *“Genç kız çoğu zaman büyük depresyondaydı, ama sık sık çok şiddetli krizler geçiriyordu. Bana göre bu iş özellikle, kendisi hapis ve belki de ölümden kurtulan bir kadına uygun değildi”* (Şahovskaya, 2006, s. 221).

Beyoğlu sokaklarında bir şekilde geçimlerini sağlamak zorunda kalan Beyaz Ordu askerleri de göze çarpar. Muhtemelen başka giyecekleri olmadığı için hâlâ üniformalarıyla dolaşan ve özellikle Kırım Ordusu'ndan olup da yeni gelen bu kişiler, Türk ve Rum tüccarların arasına karışmayı yeğlerler. Bu askerler madalyalar ve askeri haçlar, büyük küçük değerli eşyalar, Rusça daktilo, eskimiş cüzdanlar, İngilizlerin verdiği asker botlarını, hatta silahlarını Galata'ya çıkan merdiven üzerinde satmaya çalışırlar (Şahovskaya, 2006, s. 226). Şahovskaya'nın deyişiyle bu Paris'teki *bitpazarına* benzeyen merdivende yalnızca askerler değil, artık unvanlarını kaybetmiş Rus soyluları da Osmanlı İstanbul'unda yaşamlarını sürdürmek için evlerindeki değerli eşyalardan getirebildiklerini satarlar. Böyle değerli eşyalar arasında ünlü

ustaların elinden çıkma Paskalya yumurtaları, gümüş objeler, işlemeli kaşıklar, mücevher kutuları, bronz ve cam “objeler”, gümüş çerçeveler, altın kupalar ve platin tabaklar, oniks havyar çanakları, fildişi ağızlıklar, heykelcikler, porselen çaydanlıklar, puro kutuları, kristal votka takımları, gümüş sürahiler, semaverler ve enfiye kutuları yer alır. Ne var ki, *“Bunların tümü yoksullaşmış aristokratlar ve subaylar tarafından “yok fiyatına” satıldı”* (Deleon, 2003, s. 30). Şahovskaya anılarının bu kısmına trajikomik birkaç sahne eklemekten kendini alamaz: *“Bu tür rastgele eşya satanlardan birisi, çaldığı için Rusya’da idam edilme olasılığına rağmen ülkesini terk ederken yaşamını riske atarak muhtemelen yanına aldığı tek şey olan “hakiki sahte para” basma makinesini bile teklif etme cesaretini bulmuştu”* (Şahovskaya, 2006, s. 227). Para kazanma, hatta gününü kurtarma konusundaki trajik notalar arasında yer bulan bir başka güldürücü sahne ise, boğulmak üzere olan birini kurtarana çevredekilerin para verdiğini gören Rusların bunu fırsata çevirmeleridir. Yeterince merhamet uyandırıp para kazandırmış mıdır bilinmez ama birkaç arkadaş aralarından birini suya kasten atarlar, atılan kişi suda boğuluyormuş gibi yapar ve diğerleri etkileyici biçimde kurtarma operasyonu düzenlerler (Şahovsakaya, 2006, s. 229).

Şahovskaya Rusların para kazanma yöntemlerinden söz ederken, Pera’daki bu merdivenlerde dünyadaki her tür paranın değişiminin yapıldığına dikkat çeker. Başka deyişle Pera, döviz dolaşımının merkezidir. Burada banknotlar, altın ve gümüş paralar, dolarlar, sterlinler, franklar, dinarlar, liralalar ve piastreler bozdurulmaktadır. Hatta Şahovskaya’nın iyimser duygular aşıladığını söylediği, artık var olmayan Çarlık Rusya’sının paraları bile bu pazarda hâlâ geçerlidir. Bozdurulan paralar konusunda yazarın verdiği diğer bilgi ise, Türk kültürüne pek yabancı bir çözüm değildir ve kuşkusuz eserin yazarı için *ilginç bir olgudur*. Satış yapan kişinin para üstü verecek bozukluğu yoksa bir ya da beş liralık kâğıt parayı iki parçaya ayırarak bir yarıyı müşteriye vermesi diğer yarının ise kendisinde kalması mümkündür, buna rağmen her bir yarım parça parasal değerini korur (Şahovskaya, 2006, s. 227).

“İnanması zordu ama o sıralarda sanki bir şey olmamış gibi İstanbul’da arkeolojik kalıntıların olduğu yerlere göçmenler için geziler düzenleniyordu” (Şahovskaya, s. 227) sözleri maddi ve manevi çöküntüye uğrayan Rusların normal yaşama bir an önce tutunma gayretini, entelektüel faaliyetlerini sürdürme çabalarını gösterir. Bu geziler aynı zamanda Rusların bazılarının geçim kaynağı olur. Şahovskaya, Hipodromda etrafında meraklı Ruslardan oluşan bir kalabalık toplamayı başarmış bilgili bir Rus’un M.Ö. 200 yılına ait savaş arabaları hakkında

anlattıklarını dinler. Çoğu yabancı için özellikle Ayasofya İstanbul'daki en önemli mekânlardan biridir ve bu koca kubbesiyle sıra dışı eser, İstanbul'a gelen 20. yüzyıl başı Rus edebiyatçıların eserlerinde de yer bulur (Aksüt, 2015, s. 29-30). Elbette Ayasofya Şahovskaya'nın da ziyaret ettiği önemli bir kutsal mekândır. Kapalı Çarşı'nın dar sokaklarından geçerek ulaştığı Ayasofya'yı, eğer görevliler isterlerse mest giyerek ya da ayakkabılarını çıkararak arkadaşlarıyla birlikte dolaşır. Şahovskaya, Ayasofya hakkında özellikle Rumlar arasında yaygın olduğunu belirttiği efsaneye değinir: *“Caminin yeniden Hıristiyan mabedi olacağı gün, bir papaz elinde kutsallıkları bozulmasın diye Ayasofya'yı ele geçiren Türklerden korumak için sakladığı kutsal eşyalarla sütunlardan birinin arkasından çıkacaktı”* (Şahovskaya, 2006, s. 227). Bu efsane Türkiye'de bilinen versiyonuyla kısmen benzeşmektedir: Rumların inanışına göre şehir kuşatma altındayken son ayını idare eden papaz, mihrap duvarına girerek kaybolmuştur; şehir Türklerden geri alınınca buradan çıkıp ayine devam edecektir (Ekinci, 2015). Bilindiği gibi batı kaynaklarında da Ayasofya'yla ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan bir başkası daha anılar içinde yer alır. Buna göre Şahovskaya, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasının ardından⁶ Ayasofya'daki yığınların üzerine çıkararak çok yüksekte bir yerde beş parmağının izlerini bıraktığı söylenen sütunu da arar (Şahovskaya, 2006, s. 227). Söz konusu satırlardaki yorumundan Ayasofya'nın Hıristiyanlardan alınmasına ve bu değerli eserin Türklerin eline geçmesine pek de tarafsız kalamadığı anlaşılmaktadır.

Arkeolojik olanların yanı sıra entelektüel faaliyetlerin gerçekleştirildiği yerlerden bir diğeri Bursa sokaktaki 40 numaralı binadır. Burada Bay Anderson tarafından yönetilen YMCA merkezinin bünyesinde yer alan “Mayak” adlı lokal bulunmaktadır. Şahovskaya, gençliği İstanbul'da geçen pek çok Rus'un belleğinde buranın en sevilen buluşma yerlerinden biri olarak kalacağına inanır. Ona göre “Mayak”, tıpkı gerçek aile ocağı gibidir. Hiçbir lüksün bulunmadığı bu lokalde göçmen Rusların içinde buldukları güç durumu unutmalarını sağlayacak özel bir atmosfer vardır (Şahovskaya, 2006, s. 220). Şahovskaya'nın tespiti doğrudur. Zira Rus ressamların açtığı sergiler hem bu lokale hem de İstanbul'un göçmen sakinlerinin yaşamına ayrı bir renk katar. İstanbul'a gelen Beyaz Rus ressamların ilk sergisi, 1921 yılının Ekim ayında açılır ve 1920 Ocak ayında “İstanbul'daki Rus Ressamlar Birliği” kurulur. Böylece 1920 sonlarında kurulan “Mayak”ta arka arkaya dokuz sergi organize edilir. Yalnızca ressamların sergilerine değil Rus edebiyatı konulu

⁶ İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından alınışı için bkz. İnanır, E. (2013). *Rusların Gözüyle İstanbul* içinde (s. 65-95). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

toplantılara ve kısa oyunların sahnelenmesine şahit olan “Mayak” 1922’de kapanır, kurulan Ressamlar Birliği ise 1924’te varlığını sonlandırır (Deleon, 2003, s. 51-54).

İstanbul hakkındaki akıldan çıkmayacaklar listesinde barınma meselesi de vardır. Kendilerine göre sürgün, Türklere göre göçmen olan bu insanların yardım kuruluşlarının desteğiyle değil kendi çabalarıyla eriştikleri barınma koşullarını Şahovskaya: “İstanbul’un bodrum katları, tahtakurusu dolu odaları, hatta askerler ve düzenli geliri olmayan aileler için falanster hizmeti gören genel evlerin kafesleri unutulmayacak” (Şahovskaya, s. 229) şeklinde tanımlar. Fransız sosyalist ütopyacı Charles Fourier’ün⁷ ortak yaşayan topluluğa verdiği ad olan falanster⁸ sözcüğünü yazar burada rastlantısal olarak kullanmamıştır. Bir anlamda Rusya’da yeni kurulan sosyalist düzeni göçmenlerin ülkelerindekinden çok daha önce deneyimlediklerini bir kez daha ince biçimde vurgulamak amacındadır. Şahovskaya, yıllar sonra Paris’te, kendisiyle aynı dönemde İstanbul’da göçmen olarak bulunan ve Arkadiy Averçenko⁹ gibi Rusya’nın en sevilen mizah yazarlarından sayılan N.A.Teffi’den (1872-1952) barınmaya ilişkin bir İstanbul anısı dinleyecektir. Teffi’nin bakış açısıyla aktarılan bu anı trajikomiktir. Galata’daki nemli bir bodrum katında yaşayan Rus general H., Teffi’yi arkadaşlarıyla birlikte briç oynamaya davet eder. Derken oyuncular çay sırasında Maksim Gorkiy’in (1868-1936) “Ayak Takımı_Arasında” (Na dne,1902) adlı oyununu anımsayarak oradaki insanların yoksulluğunun derecesini hayal etmenin zorluğundan söz ederler. General ise gerçek felaketin, gelecek umudu yokken yaşamak olduğunu belirtir. Ama küçük grup tam bu anda içinde buldukları durumun hem konum hem de ruh hali bakımından tiyatro oyunundakiyle bire bir benzerliğinin farkına varır: “Oradaki herkes bir başkasının evinin bodrumundaydı, üstelik Gorkiy’in kahramanlarından daha bedbahttı durumları, çünkü memleketlerinden uzaktaydılar ama esas kendilerinin “dipte” olduklarını unutmuş, hayali kahramanlar için üzüntülerini dile getiriyorlardı” (Şahovskaya, 2006, s. 228).

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Malçok, E. (14 Mart 2016). Gölgede Bırakılmış Bir Ütopyacı Filozof: Charles Fourier. *Gaia Dergi*.

⁸ Fourier sisteminde ortak topluluğa verilen ad. Fourier insanın büyük kentler içinde yaşam ve çalışma koşullarının bozulduğunu düşünüp çalışmayı kutsayıcı nitelikte gördüğü topluluklar tasarlamıştır. Bu topluluklar falanjlarda yaşar. Her falanj 5000 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştur ve ortalama 1600 kişiden oluşur. (...) Fourier bu projesini kralları ve zenginleri ikna ederek hayata geçirmeyi düşünmüştür. Ancak kimseyi bu yönde ikna edememiştir (URL-6).

⁹ Başka göçmen Rus yazarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dalkılıç, L. Ç. (2015). Bir Safın notlarında Göçmen Rusların ve İstanbul’un Hicivsel Anlatımı. *Nazım Hikmet Anısına: Doğu Edebiyatında Batı, Batı Edebiyatında Doğu. Sempozyum bildirileri* içinde (s. 333-343). Ankara: Sage Yayıncılık.

Türklere İlişkin İzlenimler ve İstanbul'a Veda

İstanbul'a çıkarılan Rusların büyük kısmı sonraları

Türkleri sıcak duygularla anacaklardı.

(Şahovskaya, 2006, s. 226).

Önemli olayların yeşerdiği Türkiye'de yalnız

kalmıştık, zira Kemal Paşa hâkimiyeti eline almaya karar

vermişti. (Şahovskaya, 2006, s. 235).

Şahovskaya'nın Türklere ilgili izlenimleri metin içinde az verilmişse de Büyükkada'daki günlerden itibaren başlar. Osmanlı Paşasının malikânesine yerleştikleri günlerde küçük kızın Rusya'da yakalandığı tifüs nedeniyle saçları dökülmüştür. Ablası Nataşa bu durumun anlaşılmasına için kardeşinin şapkasına yapay lüleler ekler. Ama kısa süre sonra "gâvurlara" zaten olumlu bakmayan malikânenin yaşlı bekçisinin yanında bir gün rüzgâr şapkasını uçurunca saçlarının döküldüğü ortaya çıkar. Bekçinin gösterdiği tavır Şahovskaya şu sözlerle değerlendirir: "*Villanın kendi kendine küfürler mırıldanan yaşlı bekçisi, beyinin evinde yerleşen dinsizlere, gâvurlara hoşnutsuzlukla bakıyordu. Beni ise özellikle hor görüyordu. (...) Türkiye'de yalnızca günah işleyen kızların saçı kazıtıldığı için benim küçük bir sokak kızı olduğuma inanıyordu*" (Şahovskaya, 2006, s. 209). Şahovskaya'nın burada verdiği bilginin gerçeğe dayalı olmaktan çok sübjektif bir çıkarım olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte yaşlı bekçinin, rahatça etrafta dolaşan Şahovskaya'nın saçlarının dökülmüş olduğunu fark edince, bu durumu o yıllarda yaygın olan tifüs gibi bulaşıcı hastalıklarla bağdaştırarak yanına yaklaşmaması için böyle bir tavır içine girdiği de düşünülebilir.

Aileleriyle zorunlu göçmen haline gelen Rus çocuklar, aslına bakılırsa, adada özgür yaşamakta ve her tarafta gruplar halinde ya da tek başlarına gezmektedirler. Şahovskaya küçük arkadaşlarıyla Büyükkada'da gezerken yerel halkın yaşamından kesitler anımsar ve bunları renkli bir şekilde verir. Bazen sokaklardan birinden omuzlarına astığı bakraçlarda koyun sütünden yapılmış bıçakla kesilecek kadar koyu kıvamlı, yağlı yoğurt satan genç bir Kürt geçer. Bazen koz helva satan *burunsuz* yaşlı bir adama ya da susamla kaplı simit satarken ince sesiyle: "*Simit simit, iki tane beş kuruşa*"¹⁰ diyen bir başka Türk gence rastladıkları olur. Sıcak günlerde ise sürekli

¹⁰ Metnin orijinalinde yazar tarafından "Semit semit, ékitané bechkouruché" olarak aktarılmıştır.

“Bir bardak su”¹¹ diye bağırın su ya da limonata satıcıları birden karşılmasına çıkıverirler (Şahovskaya, 2006, s. 211).

İngilizlerin elindeki Büyükkada, İstanbul sakinleri için kuşkusuz işgal yıllarında da güzel vakit geçirilecek bir yerdir. Bu özelliği nedeniyle Türk kadınları da adaya gezmeye gelirler. Adadaki ulaşım yöntemleri arasında rahibelerin kullandığı eşeklerin yanı sıra faytonlar da vardır. Şahovskaya, adaya gelen Türk kadınlarının faytona bindiklerini vurgular. Böylece Şahovskaya, sosyal davranış bakımından iki farklı kesimden olan kadınlar arasındaki karşıtlığa dikkat çeker. Bu iki kesimi birleştiren nokta ise, rahibelerin kıyafetleri ve onlarınkine benzer biçimde Türk kadınların giysilerinin siyah renkte ve kapalı oluşudur. Ama çarşaf giyen Türk kadınları Şahovskaya’ya gizemli görünürler. Şahovskaya’nın muhtemelen dış görünüşlerinin nasıl olduğu konusunda merakını uyandıran bu Türk kadınlarının birkaç çocukla birlikte gezmeleri de Doğu’ya özgü bir manzara olarak karşımıza çıkar: “Pazarları tombul Rum matronaları ulaşım için aynı yöntemi (papazlar gibi eşeğe binme) kullanmaktan çekinmiyorlardı, çok sayıda çocukla çevrili, çarşafı içinde gizemli görünen Türk kadınları adada gezmek için fayton kullanırken” (Şahovskaya, 2006, s. 210).

Büyükkada’dan İstanbul’a geçen Şahovskaya, yukarıda değinildiği gibi tarihsel bakımdan önemli olaylara şahit olur ve bunlar üzerine çıkarımlarını paylaşır. Çocuk bilinciyle eskinin *ebedi düşmanları* Türklerle Rusların, İstanbul’da kaderin garip oyunuyla birbirlerine destek çıkan dostlar haline geldiklerini fark eder. “Evlerinde ev sahibi olmayan ve bekleneneği üzere galip devletlerin işgalci güçlerinden nefret eden Ruslar, Türklerin ebedi düşmanları, birden onların dostu hatta müttefik devletlere tamamen bağlı oldukları için kader arkadaşı olmuşlardı” (Şahovskaya, 2006, s.226). Şahovskaya işgal kuvvetlerinden söz ederken İstanbul’un bu durumdan kaynaklanan karmaşasına işaret eder. Aslına bakılırsa Osmanlı’nın işgal altındaki başkentinin karmaşası, iç savaşın içinden çıkıp gelen bir kişi için çok şey ifade etmemektedir. Şahovskaya devrim Rusya’sını göz önünde bulundurarak İstanbul’daki bu ortamı normal karşıladığını dile getirir: “Doğunun kalabalığı, ortamdaki çeşitlilik, kargaşa, önceden tahmin edilemeyen şartlar ve bu şartların dramatik seyri, bende asla sürgünde olduğum izlenimi yaratmıyordu” (Şahovskaya, 2006, s. 226). İstanbul’daki yaşama alıştığı anlaşılın küçük kız, çoğu yabancı ve göçmen gibi Pera ve Galata’da zaman geçirir. Türkler hakkında bu bölgede

¹¹ Metnin orijinalinde yazar tarafından “Bir bardak sou” olarak aktarılmıştır.

bulunduğu zamanlarda edindiği izlenimler yer yer şehrin kendisi kadar olumlu izler taşımaz. Şahovskaya Galata'dan Pera'ya geçerken funiküleri her zaman tercih etmediğini, çoğunlukla merdivenlerden tırmandığını belirtir ve bunun nedenini ise içerideki kalabalıkla bağlar. Zira kalabalıkta küçük kızı rahatsız edenler vardır: *“Şapka iğnesiyle silahlanmış halde yolcuları Galata'dan Pera'ya taşıyan funikülerle çıkıyorum. Bu sıra dışı silah, şehrin zengin semtlerine çıkarken bana mutlaka gerekli, çünkü özellikle son durak civarında çok girişimci tavır alan doğulu erkekler dört yandan etrafımı sarıyorlar”* (Şahovskaya, 2006, s. 226). Burada mesele, Şahovskaya'nın elindeki parayı etrafını saran yan kesicilerden koruma çabasıdır.

Zengin semtlerine giden araçlardaki yankesicilik yapan doğulu erkeklere yönelttiği eleştiri başka satırlarda takdire dönüşür. Yabancı ülkelerden gelenler için Türklerin günlük yaşamına özgü tipik bir sahne Şahovskaya'nın anılarında da yer alır. Bunlardan biri Türk ve Kürt hamallara ilişkindir. Onun deyişiyle iri yarı ve olağanüstü güce sahip bu hamallar, sırtlarında geçmiş yüzyıldan kalma zincirlerle bağlanmış büyük sandıklar ya da piyanolar taşıyabilmektedirler. Bu manzaraları Şahovskaya: *“Sanki ‘Türk gibi güçlü’ deyişinin ne kadar doğru olduğunu kanıtlamak istiyorlardı”* sözleriyle değerlendirir (Şahovskaya, 2006, s. 227).

1921 yılı geldiğinde Şahovskaya ve ablası İstanbul'da tek başlarına kalırlar. Anne Şahovskaya oğlunun Rusya'daki iç savaştan kurtularak Paris'e geçtiğini öğrenir. Bir tanıdığı aracılığıyla Litvanya pasaportu alır ve Paris'e gider. Orada oğlunu bulup yaşam düzenini oturtuktan sonra kızlarını yanına almak amacındadır. Şahovskaya ve ablası, annelerini geçirmeye giderken yürekleri buruktur. Bir yandan güvencenin kaynağı annenin uzak yere gitmesi, diğer yandan ise Türk topraklarında yaşanan yeni bir devletin filizlenme aşaması söz konusudur: *“Önemli olayların yeşerdiği, Kemal Paşa'nın hâkimiyeti eline almaya karar verdiği Türkiye'de yalnız kalmıştık”* (Şahovskaya, 2006, s. 235). Annelerinden ayrı kaldıkları süre içinde Şahovskaya kardeşler eskisi gibi okulda öğrenim görmeye devam ederler. Anne Şahovskaya oğluyla bir araya gelebilmişse de Paris'te iş bulamadığı için iki kızını yanına getirtebileceği parayı elde edemez. Ailede bunlar yaşanırken Türkiye'de Kemal Paşa'nın işgalcilere karşı savaşma kararlılığı her yerde duyulmuştur. Şahovskaya bu bilgiyi: *“Türkiye'de hareketlilik yaşanıyordu. İstanbul'un Kemal tarafından alınacağı söylentileri yayılmıştı”* (Şahovskaya, 2006, s. 236) sözleriyle aktarır. Şahovskaya'nın kolejden tanıdığı Rum Antula Angelidis, bu duyular üzerine Rum partizanlara katılmaya karar verir. Ama böyle bir dönemde Rusların ruh hali daha farklıdır. Rusya'daki değişim süreci ve iç savaşın ortasından çıkıp gelmiş olmaları nedeniyle

yabancı topraklarda yaşanmak üzere olan değişimin beraberinde getireceği savaş karşısında güvenlikleri ve ruhen dayanma güçleri açısından endişe duyarlar. Böylece “Mayak”ın bünyesinde bulunduğu YMCA’ın başındaki Bay Anderson, Şahovskaya kardeşlere annelerinin yanına gidebilmeleri için yardım eder ve böylece Şahovskayalar, “Çerkeşenka” adlı küçük bir gemiyle Marsilya’ya doğru Rusların büyük kısmı gibi gelecekte *Türkleri sıcak duygularla* anmak üzere İstanbul’u dönmek üzere arkalarında bırakarak yola çıkarlar.

Sonuç

Şahovskaya’nın Ekim Devrimi, iç savaş ve İstanbul anıları on dört yaşlarındaki bir kız çocuğunun yaşadıklarından oluşmaktadır. Anılar yazar tarafından “ben” merkezli bir yaklaşımla ortaya konulmuş ve kent olarak İstanbul ve Türklere ilişkin izlenimler başka göçmen yazarların anılarındaki kadar ön planda tutulmamıştır. Bunda elbette Şahovskaya’nın yaşı ve öğretime devam etmesi nedeniyle hem şehir hem de diğer Ruslarla bağlantısının belirli sınırlar içinde kalması, küçük varlığını büyük olaylar karşısında sürdürebilmek için kendi yaşamına odaklanması önemli rol oynar. Yine de Şahovskaya, göçmen Ruslar açısından önem taşıyan tarihsel dönüm noktalarını ve göç yolunun ilk durağı İstanbul’da verdikleri ayakta durabilme, yaşama tutunma çabalarını bir çocuğun başından geçenlerle birleştirmeyi başarmıştır. Şahovskaya’nın dönem hakkındaki anılarını ayrıcalıklı kılan da budur. Şahovskaya, Rusların İstanbul’da sürdürdükleri yaşam biçiminin Rusya’da yeni kurulmakta olan sosyalist düzenle bazı bakımlardan örtüştüğü, hatta göçmen konumundakilerin belki de ortak yaşam düzenini orada hayata geçirilmeden önce deneyimlediği gerçeğini de yakalamıştır. Bunlar yazar tarafından açıkça vurgulanmak yerine metnin doğal akışı içinde verilmiştir.

Şahovskaya anılarında İstanbul’u yalnızca Ruslar için bir durak olarak değil tarihsel önem taşıyan kadim ama yenilenmeye hazır bir şehir olarak yansıtmıştır. Şahovskaya için geçmişi Bizans’la başlayan İstanbul, Fatih Sultan Mehmet’le el değiştirerek devam eder ve itilaf devletlerinin işgalinde ama bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa komutasında içten içe özgürlüğüne hazırlanan yeni Türkiye’nin kıvılcımlarıyla biter.

Kaynakça

Aksüt, L. *Stambul v zapisnih knijkah İlfı i Petrova. Russkiy yazık i literatúra v prostranstve mirovoy kulturı*. Granada-İspaniya, 13-20 Sentyabrya 2015, s. 29-30.

- Ar, B. (2019). İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak. *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 1, 111-117.
- Bıkov, D. (2016). *Mayakovskiy Tragediya-buff v şesti deystviyah*. Moskva: Molodaya Gvardiya.
- Büyükcinal, F. (2016). *Beyoğlu Bir Zaman Tüneli*. İstanbul: İnkılap.
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2018). *Regulating Exhibitions At Cinema-Houses in Imperial Istanbul*. *Sinecine*, 9(1), 81-112.
- Dalkılıç, L. Ç. (2015). Bir Safin notlarında Göçmen Rusların ve İstanbul'un Hicivsel Anlatımı. *Nazım Hikmet Anısına: Doğu Edebiyatında Batı, Batı Edebiyatında Doğu. Sempozyum bildirileri içinde* (s. 333-343). Ankara: Sage Yayıncılık.
- Deleon, J. (2003). *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- İnanır, E. (2013). *Rusların Gözüyle İstanbul*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kandemir, H. (2008). Rus Edebiyatında İstanbul. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat dergisi*, 19, 153-163.
- Sariyeva, Y. (2018). Sudba i pesni İzi Kremer. *Hudojestvennaya kultura*, 2(24), 248-275.
- Şahovskaya, Z. (2006). *Takov moy vek*. Moskva: Russkiy put.
- Uturgauri, S. (2013). *Belie russkie na Bosfore*. Moskva: İzdatelstvo MBA.
- İnternet Kaynakları**
- Akçura, G. (2014, 20 Mart). *İstanbul'da Bir Siyah Rus*. [Blog yazısı]. <http://gokhanakcura.blogspot.com/2014/03/istanbulda-bir-siyah-rus-yillar-once.html>
- Ekinci, E. B. (2015). *Ayasofya Efsaneleri*. Erişim tarihi: 25.01.2023, <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=596&ayasofya-efsaneleri>
- Kryukova, O. (2019). *K 130-letiyu so dnya rojdeniya Aleksandra Vertinskogo*. Erişim tarihi 23.01.2023, <https://dem-2011.livejournal.com/528758.html>
- Lüleci, Y. (2015). İstanbul ve Sinema. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (C. 7, s. 468-483). Erişim tarihi: 23.01.2023, <https://istanbultarihi.ist/280-istanbul-ve-sinema>.

- Malçok, E. (2016, 14 Mart). Gölgede Bırakılmış Bir Ütopyaçı Filozof: Charles Fourier. *Gaia Dergi*. Erişim tarihi: 23.01.2023, <https://gaiadergi.com/golgede-birakilmis-bir-utopyaci-filozof-charles-fourier/>
- URL-1. *Sanprosvet, borba s rukopojatiem*. Erişim tarihi: 24.01.2021, <https://electro.nekrasovka.ru/articles/whatisit/nohandshake>
- URL-2. *Slovari i entsiklopedii na Akademike*. Erişim tarihi: 27.10.2022, <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/479967>
- URL-3. *Pravoslavniy tserkovniy kalendar*. Erişim tarihi: 30.10.2022, <https://azbyka.ru/days/sv-matrona-konstantinopolskaja>
- URL-4. *Prepodobnaya Matrona Konstantinopolskaya*. Erişim tarihi: 23.02.2023, <https://ortox.ru/sv/prepodobnaya-matrona-konstantinopolskaya/>
- URL-5. *Ruskkaya primadonna Maria Kuznetsova Benua*. Erişim tarihi: 23.02.2023, <http://xn--80afe9bwa.xn--p1ai/ruskkaya-primadonna-mariya-kuznetsova-benua.shtml>
- URL-6. *Nedir Ne Demek Sözlük*. Erişim tarihi: 16.02.2023, <https://www.nedirnedemek.com/falanster-ne-demek>
- Yalçın, S. (2016). İstanbul'da Biten, Bir Zenci Rus'un İnanılmaz Hayatı. *Sözcü Gazete*. Erişim tarihi: 23.01.2023, <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/istanbulda-biten-bir-zenci-rusun-inanilmaz-hayati-1123207/>

Summary

Russian writer, poet and translator Zinaida Shakhovskaya (1906-2001) came from a high-ranking noble family, which was close to the Tsar. However with the October Revolution both her and her family's lives changed. When Shakhovskaya heard the sound of the first bullets of the revolution, she was only eleven years old and was at the Yekaterina Institute in Petersburg, which was established by the czarina Maria Fedorovna for the education of noble Russian girls. Like all students, whose education was interrupted by the outbreak of the revolution, Shakhovskaya returned home to her family mansion in Moscow. During the Civil War the life has become difficult for many noble families, including Shakhovskaya family. Because of their noble roots they changed their identity and moved to Tula. In Tula she had a chance to be the neighbour of Leo Tolstoy and to play cricket with his sons. Shakhovskaya attended Mayakovsky's performance at Tula's central park. Meantime the Bolshevik soldiers searched for noble persons everywhere. So Shakhovskaya and her family, after the strict control of the Bolshevik soldiers, took the train and went to the south to their mansion in Novorossiysk.

Meanwhile, whole anti-revolutionary Russia was moving in different directions of the country. Because of the political developments in Russia, Shakhovskaya and her family couldn't stay in Novorossiysk either. Therefore, in February 1920, they went to Istanbul by hospital ship "Hannover" which was captured by British soldiers. Thus, Shakhovskaya's forced immigration period began in occupied Istanbul. Since Shakhovskaya came to this old city by the British ship, she was accommodated with her mother and sister in Büyükdada, which at that time was under the control of Britain. In its daily life, Büyükdada was like a colorful

theater for the little girl because the island was populated by people of different nationalities, such as Turks, Greeks, British soldiers and Russians. But at the same time a tragic life went on for adult Russians on the island. Shakhovskaya witnessed the tragedy of the families of the White Russian soldiers who were badly injured during the civil war. While living on the island Shakhovskaya went to the school for Russian children at the embassy's summer residence on Büyük Dere in Istanbul for a short time. Shakhovskaya continued her education at an American school in Arnavutköy. Her school life was not very good, and she missed a lot her former luxury noble life and comfort, which she was recalling, when she saw the luxury hotels Pera Palas and Tokatlıyan or luxury patisseries' shop windows.

In her spare time she used to wander around Pera and Galata streets. The american movies with Pearl White were the best ways to spend time for her and her friends. They usually preferred an old and cheaper movie theatre on Beyoğlu. In this theatre the movies were accompanied by an old Russian lady's piano. On Pera streets Shakhovskaya saw how emigrated Russians struggled for their lives. These people sold everything they had: watches, boots, soldier hoods etc. Some of them had to live in basements or in warehouses because these places were cheap. Shakhovskaya added an anecdote which she learned from the famous at that time Russian humour writer Teffi about these basements. Some parts of Shakhovskaya's work sound funny amid the big tragic events. Shakhovskaya emphasized, that the noble Russian families' members could hardly find jobs to earn money because they didn't have any skills. But the painters, singers or dancers could easily find job in Istanbul. Shakhovskaya had the opportunity to listen to the famous singers Alexander Vertinsky, Iza Kremer and Mariya Kuznetsova.

Shakhovskaya mostly wrote about her own and Russian emigrants daily life, that's why we are finding little information or impressions about Istanbul and Turkish people. Istanbul found its reflection in Hagia Sophia, hippodrome, Pera and Galata. Shakhovskaya described Turks as people helpful to the foreigners. According to her description, when the White Army was in Bosphorus, Turkish people were the first to help them. When the commanding general Vrangel's yacht was rammed and sunk by an Italian ship, Turks rushed to the place of accident before anyone else. But, in general, the writer objectively described the Turkish people in her work.

Shakhovskaya was in Istanbul when a new Turkish republic was about to be built by Mustafa Kemal. This period was an interesting coincidence for her, because she was the witness of the October Revolution, aiming the new regime in her country although she was against it and the struggle of Turks under the leadership of Mustafa Kemal Pasha fighting for a new republic against the countries-invadors and the Ottoman empire, which had given the authorization for invasion to these countries. Shakhovskaya left Istanbul about two years later in 1922.